

## حجامت

### فاطمه عادلی نژاد

تاریخ دریافت مقاله: ۸۹/۵/۳۰

تاریخ پذیرش مقاله: ۸۹/۵/۳۱

کارشناس ارشد مردم شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم بهزیستی و توانبخشی

مربوط به سلامتی پزشک معالج می‌شد، در طول شاخ تنها محافظی بود که برای وی فراهم می‌شد. این روش هنوز در بسیاری از کشورها برای درمان کورک‌ها و دمل‌ها به کار می‌رود. به علاوه حجامت به عنوان یک روش کمکی در جراحی سنتی چین بود و پس از آن این روش برای دیگر بیماری‌ها نیز موثر یافته شد و تا حد یک روش درمانی خاص پیشرفت کرد.<sup>۶</sup> در قرن ۱۶ میلادی در تمام کشورهای اروپایی، حجامت امری متداول و رایج بود پزشکان معروفی در این قرن هر کدام ابزار خاص جهت حجامت ابداع کرده بودند. معروف‌ترین پزشک قرن نوزدهم آلمان به نام Christopher Vbly Baldhe Ho Fland حجامت را درمانی معجزه‌آسا برای بیماری‌های چشم، ریه، قلب، عروق و بیماری‌های درد پشت توصیه می‌کرد. از اوایل قرن بیستم تا امروز عمل حجامت عمدتاً از سوی مراکز درمان طبیعی انجام می‌گیرد و بعضی از پزشکان طب جدید هم به این امر مبادرت می‌ورزند.

سرشناس‌ترین چهره علمی و پزشکی اتریش که در سال ۱۸۸۳ متولد شد به نام Ashter همواره از طرفداران جدی امر حجامت و درمان‌های طبیعی بود. وی که بعداً به درجه‌ی استادی در آلمان نائل آمد، در اصل متخصص روماتیسم بود و عملاً مبادرت به درمان‌های طبیعی می‌نمود و بیماری‌های روماتیسمی، افسردگی‌ها، دیسک کمر، آرتروز و بی‌نظمی در قاعدگی‌های زنان را به این شیوه معالجه می‌نمود و اکنون کتاب‌های وی مرجع علمی غنی برای طرفداران طب سنتی به‌شمار می‌آید.<sup>۵</sup> Bafyld یک حجام لندن در سال ۱۸۲۲ نوشت "حجامت یک هنر است و ارزش آن را هر شخصی که شانس آشنایی با قدرت درمانی‌اش را داشته باشد، می‌تواند درک کند".<sup>۶</sup>

#### حجامت در اسلام:

رسول اکرم (ص) در حدیث شب معراج می‌فرماید: وقتی که به آسمان هفتم صعود داده شدم، هیچ ملکی از ملائک از من گذر نکردند مگر این که گفتند ای محمد حجامت کن و امت را به حجامت کردن و خوردن سیاه دانه و قسط امر بفرما.<sup>۳</sup> حجامت یک روش و درمان پیشگیری از بیماری است که از سنت‌های پیامبران به‌شمار می‌آید و جزو احکامی است که دین اسلام صحت آن را ترویج و تکمیل کرده است.<sup>۷</sup> ۵۳۳ بار از دهان مبارک حضرت رسول اکرم (ص) و دیگر ائمه هدی تأکید بر انجام حجامت شده است به طوری که حدیث مشهور نبوی «الحجامة دواء لكل داء» (حجامت درمان هر دردی است) در رأس همه احادیث قرار دارد.<sup>۵</sup> رونق و شکوفایی حجامت در سایه اسلام بوده است.<sup>۲</sup> امیر المومنین علی (ع) به سند صحیح بهره‌گیری از حجامت را برای بهبود بدن و تقویت قدرت تفکر مفید دانسته است. مردم

درددیم از سه راه فصد کردن، زالو انداختن و حجامت کردن خون می‌گرفتند. رازی و ابن سینا این سه راه را به پزشکان اروپایی نیز نشان دادند. آن‌ها فصد و زالو را پذیرفتند ولی از پذیرفتن حجامت خودداری کردند. علت این بود که در بعضی کشورهای اروپایی، زن‌های جادوگر بوقی را که کم و بیش شبیه به شاخ حجامت بود به سینه کسانی که می‌خواستند از راه جادوگری به مراد خویش برسند می‌نهادند. بعد از این که شاخ حجامت به اروپا رسید، پزشکان اروپا بیمناک شدند که اگر برای درمان بیمار حجامت را تجویز کنند، مردم آن‌ها را جادوگر تصور کنند این بود که حجامت را به کلی کنار گذاشتند اما از فصد و زالو استفاده شایان کردند.<sup>۱</sup>

واژه الحجامة از حَجَمَ گرفته شده است یعنی آن را به حجم و وضعیت طبیعی خود برگرداندن.<sup>۲</sup> حجامت در زبان فارسی مداوا ترجمه شده است.<sup>۳</sup> حجامت نوعی روش خون‌گیری و مکیدن است که به‌منظور پیشگیری و درمان بیماری‌ها انجام می‌شود و این نامگذاری احتمالاً به علت شیوه عمل آن می‌باشد که از طریق تحجیم و گشایش و انبساط موضعی عمل می‌نماید و در لغت نیز به معنای شفا و مکش می‌باشد.<sup>۴</sup>

قدیمی‌ترین سند معتبر موجود درباره حجامت، مربوط به ۳۳۰۰ سال قبل از میلاد مسیح است که درمقدونیه عمل حجامت انجام می‌گرفته و سپس به یونان باستان رخنه می‌کند.<sup>۵</sup> اوراق پاپیروس که از عصر باستان به جا مانده است و مربوط به ۲۲۰۰ سال قبل از میلاد مسیح علیه السلام می‌باشد حجامت را امری رایج معرفی می‌کند و هم‌چنین در کتاب آیوروودا (طب سنتی هند) که مربوط به متجاوز از ۱۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح است، در مورد حجامت و اثرات درمانی آن توضیح می‌دهد.<sup>۴</sup>

جالینوس ۱۲۰ سال بعد از میلاد، مطالب متنوعی درباره حجامت در آثار خود نوشته است که همه‌ی آن اطلاعات در کتاب Paracel sus (۱۵۴۱-۱۴۹۳) تکرار شده و حاصل آن همه تجربیات در جملات زیر خلاصه می‌شود: در جایی که طبیعت دردی را حادث می‌نماید، در آن جا مواد مضرى انباشته می‌گردد، چنانچه طبیعت قادر به خنثی کردن این مواد زاید نباشد، وظیفه‌ی پزشک است به کمک تیغ زدن آن نقطه را باز کند و به کمک بیمار بشتابد.<sup>۵</sup> درمان با حجامت هزاران سال در چین مورد استفاده قرار گرفته است. در ابتدا برای این کار از شاخ احشام استفاده می‌شد از این جهت به آن (درمان شاخی) هم گفته می‌شد. برای به وجود آوردن فشار منفی در داخل شاخ و برای خارج کردن هوا از آن آتش می‌افروختند. حجامت در ابتدا برای بیرون کشیدن چرک و خون در درمان دمل‌ها استفاده می‌شد. روش دیگر این بود که یک سوراخ در نوک شاخ ایجاد می‌کردند و پزشک معالج لب‌هایش را آن‌جا می‌گذاشت و برای ایجاد فشار منفی هوا را می‌مکید تا آن‌جایی که

براساس توصیه‌ی رسول اکرم (ص) که می‌فرمایند: «نعم العید العید الحجامه» بهترین عید، عید حجامت است، عیدِ خون می‌گرفتند و روز مشخصی از سال را برای این کار تعیین می‌کردند. حجامت از نظر قرآن و سنت که به مدرک متواتر از طریق همه‌ی علمای شیعه و عامه وارد شده مهم محسوب می‌شود و روشی محرز و ارزشمند است و در اصل آن شکی نیست. اولین دلیل مستند به آیه‌ی مبارک «سوره‌ی اسراء» می‌باشد که حدیث معراج در صعود پیامبر اکرم (ص) به آسمان هفتم را یادآور می‌گردد.

در احادیث دیگر نیز که از پیامبر (ص) و سایر امامان به خصوص حضرت باقر(ع)، امام صادق (ع) و امام رضا (ع) نقل شده، حجامت را به‌عنوان اولین روش درمان مطرح نموده‌اند. در این پیام‌ها انواع بیماری‌ها، زمان، موضع و اصول آن توضیح داده شده است و از معصومین به‌گونه‌ای تا امام عسکری (ع) درباره‌ی این سنت تاکید فراوان به عمل آمده است.

#### انواع حجامت:

حجامت انواع گوناگون دارد واز نقاط مختلف بدن وبه‌منظور درمان بیماری خاصی حجامت صورت می‌گیرد در تقسیم‌بندی کلی می‌توان حجامت را به دو نوع حجامت خشک یا بادکش و حجامت تر یا خون‌گیری تقسیم‌بندی کرد.

در حجامت خشک، لیوان حجامت روی موضع مورد نظر گذاشته می‌شود و پس از گذشت مدت زمان کوتاهی که نباید کمتر از ۵ دقیقه باشد برداشته می‌شود. در بعضی از قسمت‌های بدن و روی برخی از عضلات ممکن است ده دقیقه نیز فرصت زیادی باشد، حجام باید به تناسب ویژگی پوست و نرمی عضلات زمان مناسب را تعیین نماید. حجامت خشک برای رفع سردردهای عصبی و سردردهای میگرنی به‌صورت فوری و کوتاه‌مدت بر روی پیشانی مفید است.<sup>۷</sup>

#### حجامت خشک:

یک قطعه کاغذ مخروطی شکل متناسب با اندازه ورودی جام حجامت، را سوزانده و مخروط مشعل را وارد جام حجامت می‌نمایند دهانه جام را به‌طور مستقیم بر قسمت پائین استخوان کتف می‌چسبانند. این مخروط کاغذی آتش گرفته بخش بزرگی از هوای موجود در داخل جام را از بین می‌برد، با این کار کاهش در فشار داخل جام به وجود می‌آید و پوست زیر خود را می‌مکد و به‌طرف دهانه جام جذب می‌کند و بر اثر این کار انباشتگی خون موضعی به‌وجود می‌آید و این شیوه در طبابت‌های محلی و عامیانه برای کاهش برخی از دردهای ماهیچه‌ای و عصبی رواج داشته است و این مربوط به حجامت خشک است.<sup>۲</sup>

این شیوه حجامت یا همان بادکش کردن را اسماعیل جرجانی در ذخیره خوارزمشاهی چنین توضیح می‌دهد: «شیشه بر نهادن بی آزردن بر دو گونه باشد، یکی با آتش و یکی بی آتش، و آنچه بی آتش برنهد برای شش منفعت است یکی آن‌که ماده‌ای که روی به عضوی نهاده باشد و میل کند، آن ماده را از آن جانب بازگردانند. کسی که از بینی خون بسیار رود و عضله شکم اندر زیر پهلوا، شیشه برنهند تا ماده باز گردد و میل فروسو کند دوم تا عضوی که از جای بیرون افتاده باشد به جای باز شود و سیم تا علتی که

زاندرون باشد بیرون آرند و بنگرند چنان‌که بواسیر اندرون باشد به شیشه بر نهادن بیرون آرند. چهارم تا عضوی که حرارت ازوی رفته است و حرکت نمی‌کند و حس برجای باشد شیشه حرارت را بدو کشد. پنجم تا ماده را از عضوی بیرون کنند چنان‌که کسی را که اندر عضوی نا سوری باشد و چیزی همی پالاید شیشه برنهند تا به یک بار بیرون آرند و ششم تا ماده را اندر قعر عضوی باشد از وی بیرون کشند و به ظاهر آرند.»

#### حجامت تر:

حجامت مرطوب روشی است که به وسیله آن گلبول‌های پیر و فرسوده و دیگر ناخالصی‌های خون از بدن خارج می‌گردد.<sup>۲</sup> این روش عبارت است از بادکش و تورم ثابت در نقطه‌ای از بدن به مدت چند دقیقه و سپس ایجاد چند خراش سطحی در روی پوست به شکل پراکنده به‌نحوی که تمام محیط بادکش شده را بپوشاند و بادکش مجدد همان نقطه تا دو الی پنج مرحله متوالی که هر مرحله‌ی آن سه الی پنج دقیقه طول می‌کشد و با کمک بادکش و ایجاد انبساط و مکش در مویرگ‌ها از طریق خراش‌های سطحی خون گرفته می‌شود. مجموعه خون گرفته شده با این روش به ۵۰-۱۰۰ میلی‌لیتر خون بالغ می‌گردد.<sup>۶</sup>

در مورد انجام حجامت طبیب الاثمه امام رضا(ع) در رساله ذهبیه می‌فرماید: کاری که موجب کاهش درد حجامت می‌شود آن است که در مرحله اول که شاخ حجامت را می‌گذاری کم میکده شود (بادکش) و سپس به تدریج مکش را اضافه کنی و به همین ترتیب مکش را زیاد کنی و تا زمانی که جای حجامت به خوبی قرمز نشده است نشتر (تیغ) نزنن و به آهستگی بر روی پوست نرم شده تیغ بزنی و قبل ازاین‌که تیغ را روی موضع بزنی، موضع حجامت را روغن بمال و به همین ترتیب فصد کن. به‌درستی که این کار موجب کاهش درد می‌گردد و به همین گونه پس از فراغت از حجامت نیز جای آن را روغن بمال.<sup>۳</sup> حجامت در مبنای مدرن‌ترین نوع خود با انباشته نمودن خون در منطقه کتف از بدن انجام می‌شود و با استفاده از جام‌های مخصوص ساخته شده از شیشه که به نام جام‌های هوا معروف هستند. قسمت وسط جام برآمده است و گردن آن اندکی دراز ولی قطر آن کمتر از قطر قسمت میانی جام است و جام به دهانه دایره شکل منظمی منتهی می‌شود. شیشه‌ای بودن برای این است که به آسانی تمیز و ضد عفونی شود و شفاف بودن شیشه به حجامت‌کننده اجازه می‌دهد تا خون‌های خارج شده در جام حجامت را مشاهده نماید.<sup>۲</sup> جرجانی در ذخیره خوارزمشاهی در مورد این‌که چه کسی را می‌توان حجامت کرد می‌نگارد:

«تا اندر تن نشانه‌های بسیاری خون پدید نیاید حجامت نباید کرد و عادت کردن که هر ماه حجامت کنند نیک نباشد و اندر اول هر ماه که اخلاط حرکت کرده نباشد و اندر آخر ماه که اخلاط ساکن شده باشد حجامت نباید کرد، لکن اندر میانه ماه باید کرد که وقت غلبه نور ماه باشد و وقت جنیدن و فزودن اخلاط باشد چنان‌که اندر جایگاهی که آن را مد و جزر است پیداست، ابن ماسویه از جالینوس حکایت می‌کند که نهی کرده است از حجامت کردن اندر روزگار غلبه نور ماه و فرموده است که توقف باید کرد تا نور ماه آغاز نقصانی کند و آن چون روز شانزدهم و هفدهم باشد، از بهر

حجامت را ساعت دوم و سیم است در روز، و از پس گرمابه حجامت نباید کرد، مگر کسی که خون او غلیظ باشد، از گرما به برآید و یک ساعت بیاساید پس حجامت کند»<sup>۸</sup>.

مؤلف میزان الطب در مورد سن مناسب جهت حجامت می نویسد: «بعد از شصت سال حجامت منع کرده اند و پیش از دو سال نیز جایز نیست و بهتر آن است که روز چهاردهم و پانزدهم از ماه حجامت نکنند و بهترین ایام شانزدهم و هفدهم باشد و بهترین زمان ساعت سوم از روز یعنی یک پاس روز بر آمده و پس از حمام حجامت نکنند مگر کسی که خون او غلیظ باشد»<sup>۹</sup>. [م ت ع پ ز، ۱۳(۱): ۵۷-۵۵]

### References

1. Nazem I. Allegories by scientist in recodnition of medicine and medico. 1<sup>st</sup> ed. Tehran: Elmy; 1389: 15.
2. Shykho M. Exclamatory medicine. 1<sup>st</sup> ed. Mashhad: Razavieh; 1386: 19-23.
3. Kheirandish H. Cuping from the Islamic perspective. 1<sup>st</sup> ed. Tehran: Islami; 1377: 37-102.
4. Agarafiee A. Islamic medical and new medical science. 1<sup>st</sup> ed. Tehran: Sajedyn; 1382: 74.
5. Daryae M. Iranian herbaceo medicine in exclamatory treatments. 1<sup>st</sup> ed. Tehran: Tajasom-e-khallagh; 1381: 80-81
6. Kheirandish H. Cup remedy. 1<sup>st</sup> ed. Tehran: Razavieh; 1381: 16-37.(translation)
7. Tabari-Pour A. Cup and blood sucker prevention of precipitate death heart attack idocy, 1<sup>st</sup> ed. Babol: Alnabi; 1376: 13-25.
8. Jorjani I. Zakhir-e-Kharazmshahy. 1<sup>st</sup> ed. Tehran: Iranian Academy of 6 Medical Sciences Publications Islamic Republic of Iran; 1382: 243.
9. Arzani M, Mizan Al-teb. 1<sup>st</sup> ed, Tehran: Institute of Traditional Ehyae tebe sonata; 1380: 21.

Please cite this article as: Adelinejad F. Wet Cupping. Zahedan J Res Med Sci (ZJRMS) 2010; 13(1): 55-57.